

РОЗДІЛ III

Історія філософії

УДК 1(092)(439)''18/19'' [159.955+159.953]

Степан В. Возняк

Взаємозв'язок мислення і пам'яті у філософії Мартіна Гайдеггера

У статті феномен пам'яті проаналізовано в контексті концепції мислення Мартіна Гайдеггера. Пам'ять не просто психологічне явище, вона – зібраність мислення в тому, що нас зберігає й утримує в нашій істотності. Пам'ять створює, облаштовує, утворює внутрішній порядок і оберігає мислення.

Ключові слова: мислення, пам'ять, буття, вдячність, екзистенціали, збереження, цілісність.

Постановка наукової проблеми та її значення. Мислення – одвічний предмет філософських запитвань, так само, як і буття як таке. Гострота суперечностей, у яких постійно, раз за разом потрапляє і людина, і людство, зумовлена недостатнім рівнем розвиненості мислення, у тому числі втечею від мислення. Мартін Гайдеггер пропонує вельми цікаве розуміння природи мислення.

Гайдеггерівську концепцію мислення проаналізовано в роботах Ж. Бофре, В. В. Бібіхіна, В. Г. Пушкіна, В. О. Конєва, В. Б. Огорокова, О. Матвейчева, Ю. А. Разінова та інших, а також у публікаціях автора статті. Однак питання про взаємозв'язок мислення та пам'яті у філософії німецького мислителя досліджене недостатньо.

Мета статті – проаналізувати пам'ять не як одну із психологічних властивостей, а ту, що береже мислення в його істотності, відповідно до концепції Мартіна Гайдеггера.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. По-перше, сам факт існування історії мислення виявляє історичність як одну з його базових характеристик. Мислення лише тоді мислення, коли знає і пам'ятає себе у своєму становленні. Отже, ритміку співзвучності мислення буттю ми схоплюємо як *пам'ять*. По-друге, наявність усіляких концепцій, систем, напрямів і традицій дає змогу ставити питання про сутність мислення в різних аспектах, що робить наше розуміння проблеми об'ємним, живим і багатосмысловим. Говорячи інакше, крізь історію філософії мислення буття виявляє себе як *симфонічне звучання і розповідь* про буття, що *пам'ятає* себе. І саме в деякому уможливленому діалозі різних, іноді протилежних, поглядів є шанс побачити, почути, згадати щось справді суттєве.

При зверненні до проблематики мислення (і взаємозв'язку мислення та пам'яті) у філософії Гайдеггера слід весь час не випускати з уваги два моменти. По-перше, Гайдеггер проводить онтологічне розрізнення між мисленням обчислювальним, властивим науці в її суті й спрямованим на суще, і мисленням сутнісним, таким, що осмислює і спрямоване на буття [5]. По-друге, не слід шукати істотність мислення на шляхах антропології або психології: мислення не є якоюсь властивістю психіки людини, воно взагалі їй не належить, скоріше, навпаки.

Гайдеггерівське запитання про буття сущого воістину є неосяжним – і в історико-філософській «ширині», і в особистісно-екзистенціальній «глибині». Де, на яких стежках думки філософа слід шукати його розуміння істотності пам'яті? Найбільш артикульовано пам'ять проблематизується в курсі лекцій 1951–1952 року «Що зветься мисленням?». Однак спершу хотілося б звернути увагу на найбільш відому роботу філософа «Буття і час».

У тексті роботи «Буття і час» відсутня рефлексивна експлікація взаємозв'язку пам'яті й мислення. Але тут потрібно взяти до уваги вихідну спрямованість думки на *часовість* як спосіб буття Dasein [4, с. 404–436]. Час – єдиний спосіб екзистенціального виходження Dasein на власне буття, само-буття. Так чи інакше, у такій постановці питання з необхідністю незримо присутня проблема пам'яті – і в аспекті розуміння часовості як загальної історичності буття, і в аспекті особистісно-

екзистенціального самостворення Dasein як суб'єктності у своєму бутті через час. При зверненні до екзистенціальної аналітики Dasein існує спокуса поіменувати пам'ять одним із визначальних екзистенціалів поряд зі страхом, турботою, рішучістю, буттям-до-смерті, виною, совістю. Відчувається найпотужніший імпульс, отриманий фундаментальною онтологією Гайдеггера від феноменології Едмунда Гуссерля. «Буття і час» – це своєрідна «феноменологія присутності», виявлення базової структури Dasein як інтенціональності й фіксація уваги на тих екзистенціальних феноменах (гуссерлевських «речах», зрозумілих онтологічно радикально), інтендуючися на яких Dasein екстатично виходить за себе у буття, у чому дослідники вбачають суттєвий момент відмінності феноменології М. Гайдеггера від феноменології Е. Гуссерля [8, с. 28–30]. Але пам'ять не можна звести до екзистенціалів в тому ж сенсі, що й згадані вище страх, турботу, совість, вину тощо. Справа в тому, що екзистенціалами ми в цьому разі називаємо точки максимально інтенсивного переживання зустрічі людини як виду сущого з буттям. Пам'ять не є *переживанням*; у разі розуміння часу як єдиного способу, яким нам дане буття, пам'ять, радше, є *суб'єктною підставою* цієї даності. На це звертає увагу й Августин, якого можна деякою мірою вважати тим, хто пов'язує проблематику пам'яті та суб'єктивності (у нього – душі) [1, с. 136–140], на Августина посиляється і П. Гірі, наголошуючи, що Memoria – перший елемент психічної триєдності, поряд з *intelligentia* (розумінням) і *amor* (любов'ю, або *Voluntas*, волею) [2, с. 347], і П. Рікер (уже після М. Гайдеггера), говорячи про те, що пам'ять є моделлю приватного володіння всіх життєвих проявів суб'єкта, у ній укорінений зв'язок із минулим (завдяки чому забезпечується часова безперервність, а тим самим ідентичність особистості), саме вона визначає напрямок руху часу [3, с. 136–137].

Отже, М. Гайдеггер виходить із того, що пам'ять – це не *що* часовості, це те, *яким чином* Dasein триває себе в часі, інтенціонально «налаштовуючись» на екзистенціали (у якомусь сенсі тут можна почути відгомін психологічного розуміння пам'яті як властивості свідомості об'єднувати різні часові модуси в одному актуальному поданні). Отже, пам'ять у «Бутті й часі» можна визначити як деяку екзистенціальну схематику часовості.

Як у такому разі інтерпретує пам'ять пізній Гайдеггер? Зосередимося на лекційному курсі «Що зветься мисленням?». Текст курсу дивовижний. Досить логічно було б очікувати, що ця назва передуює деякому логіко-методологічному дослідженню природи мислення, що створює нову понятійну систему або навіть нове дискурсивне визначення того, що є мислення. Але основний лейтмотив цього тексту зовсім інший. Це – постійне вислизання істотності мислення від людини. Щось кличе нас до мислення, але цим щось може бути лише те, що ще не помислене: «Те, що закликає мислити в наш су-мнівний час – це те, що ми ще не мислимо» [7, с. 36]. І суть не лише і не стільки в тому, що ми ще не знайшли справжній предмет для мислення або не навчилися правильно мислити. Річ у тім, що те, що воістину вимагає осмислення, постійно вислизає від нашого мислення: «ми сказали: людина ще не мислить і саме тому не мислить, що дане для думки відвертається від неї, а зовсім не тому, що людина недостатньо о-бернена до призначеного для думки» [7, с. 40]. Чому відбувається вислизання? Тому що ми недостатньо звернені на предмет мислення? Чого не вистачає – гостроти зору, глибини знань або ж фізіологічних можливостей? Нічого подібного, відвертається, від-тягується, вислизає *дане для думки*. Отже, ми не в змозі схопити, при-тягнути, повернути до себе це саме дане – ми не володіємо й не розпоряджаємося мисленням. На ці моменти М. Гайдеггер звертає увагу при розгляді інтенціональності, що вислизає вже в лекційному курсі, який передуює «Буттю і часові» [6, с. 32–35].

У мислення людина потрапляє, це деяка вихідна ситуація, у яку вона вкинута, і умови цієї ситуації аж ніяк не диктуються самою людиною. Поза всяким сумнівом, мислення є справою саме людською, і справою найважливішою, але ми не керуємо тим способом мислення і буття, який нам дано. Єдино можливий спосіб взаємодії зі сущим і буттям для людини – саме мислення, але воно виростає не з людини, але з буття, з його способу організації. Ми не в змозі змінити закони логіки – оскільки ці закони виникають зі способу влаштування світобудови, ми не в змозі змінити також і часовий спосіб свого буття – ми можемо лише його перервати раніше покладеного терміну. Неволодіння мисленням принципово, і, можливо, це найбільший дар людині, оскільки саме через це неволодіння нам відкрито можливість переступати, ви-ходити, екстатувати в мислення як в Інше собі, тим самим наповнюючи вихідну онтологічну ніщойність змістом, який, знову-таки, не створюється нами, але вбачається в бутті.

Чи означає це, що ми не в змозі мислити взагалі? Жодною мірою. Тому що не ми володіємо мисленням, але мислення володіє нами: «Людина може мислити, оскільки вона має для цього можливість. Але ця можливість не гарантує нам те, що це ми зможемо. Бо ми можемо лише те, що нам бажане. Але, з іншого боку, ми воістину можемо лише Те, чому, зі свого боку, бажані ми самі, а саме ми в нашій істотності бажані тим, що воно до нас звернено, як те, що береже нас в істотності» [7, с. 35]. І далі: «Але те, що береже нас в нашій сутності, зберігає нас лише до тих пір, поки ми самі з-берігаємо це, що береже. Ми зберігаємо його, поки ми не випускаємо з пам'яті. Пам'ять – це зібраність мислення. У чому? У тому, що нас зберігає, оскільки воно нами помислене» [7, с. 35]. Пам'ять є тим, що утримує і зберігає нас у нашій істотності, у тому, що ми є.

Що є подібне утримання і збереження? Для збереження в цілості потрібно, щоб ця цілість вже була спочатку, або, при втраті її, – збиралася знову, заново. Отже, пам'ять – це ще і збирання, об'єднання і оберігання нашої сутності в буквальному сенсі «в повній цілості». «Пам'ять ми визначаємо як зібраність спогадів. Зібраність спогадів заснована не в якійсь здібності людини, зовсім не в здатності когось, хто пригадує і утримує. Усяке пригадування вже мешкає в тій зібраності, завдяки якій задалегідь ховається і приховується все те, що залишається для осмислення» [7, с. 151].

Звідси, не-володіння мисленням виникає з не-володіння пам'яттю, яка є вихідна, універсальна зібраність збереженого нами для думки. Подібна універсальна зібраність є фактично заставою, гарантом того, що мислиме не втратить своєї цілісності та предметності (таке трактування пам'яті безпосередньо перегукується з кантівською трансцендентальною єдністю аперцепції).

Що ж, за Гайдеггером, ми зберігаємо в пам'ятуванні? У першу чергу – себе самих, причому в усіх сенсах, починаючи з психологічного й закінчуючи онтологічним. Зберігаємо себе як суб'єктивність, атомарну в аспекті неподільності, цільну одиничність, зрозумілу як особистість, – і як наслідок цього, зберігаємо себе як рід людський, у буквальному сенсі, «пам'ятаємо, хто ми є». Але також ми зберігаємо те, що дано для думки, ми зберігаємо таким чином суще в його бутті. Інакше кажучи, ми зберігаємо в оберіганні, що пам'ятує, світ. І пам'ятування в такому випадку мислиться як сила, що єднає мислення, мислячих і мислиме в цілісність.

Саме через це таким, що вельми лякає, бачиться те забуття буття, про яке йдеться в Гайдеггера. Виходить, що забуття – це припинення з-береження, кидання напризволяще того, що бережеться. А якщо головним предметом пам'яті оберігання є цілісний зв'язок мислення і буття, то виходить, що в *забутті* цей зв'язок (який, як було сказано вище, робить можливим мислення в принципі, надаючи йому буттєвість «існування-про» деякого предмета) втрачається.

Раніше згадували про те, що дане для мислення Гайдеггером мислиться як вислизаюче, таке, що відвертається від нас. У подібному визначенні криється дуже істотна вказівка: саме й лише через вислизання, приховування від нас мислимого ми в змозі усвідомити, відчутти його онтологічну значущість і істотність для з-береження себе та світу. Те ж саме можна сказати й щодо пам'яті як зібраності мислення, що зберігає: у забутті, у втраті цього сховища ми досягаємо його необхідності і фундаментальності.

Що ж ми забуваємо в забутті буття? Щось вкрай істотне. На особистісно-індивідуальному рівні забуття, забування себе – це завжди втрата деякої особистісної цілісності. Ми є те, що ми є лише тоді, коли себе пам'ятаємо, тобто усвідомлюємо, що саме утворює центр нашої особистості. Забування неминуче означає деякий розпад, ущербність цієї нашої цілісності. Дуже яскраво це засвідчує різні види психічних розладів, які на онтологічному рівні й характеризуються забуванням себе. Наприклад, часткові втрати деяких усвідомлених уявлень і орієнтирів призводять до знову-таки, часткових розладів, синдромів і патологій. Амнезія як повне й абсолютне забування всіх стійких і значущих уявлень – незворотний розпад особистості, строго кажучи – смерть, хоч і не фізіологічна. Пам'ять, отже, розуміється не просто як окрема здатність психіки, але як та сила, що утримує в злагоді, усвідомленості й цілісності всі сили, пориви і устремління свідомості.

Як іде справа із забуттям буття на загальноісторичному рівні? Що втрачається в цьому разі? Передовсім – єдність і безперервність передачі історичного досвіду. Говорячи метафорично, у забутті буття (яке, до речі, цікаво коннотує із сучасними технократично-глобалізаційними орієнтирами) ми втрачаємо свої «корені». І історичні, і світоглядні. Повернення назад, до коріння, до витоків – дуже важлива інтонація гайдеггерівської філософії. Будь-яке ґрунтівництво – як особистісно зумовлене (і в разі з поглядами Гайдеггера), і суспільно-історичне (загальна установка, що мала

місце бути в Німеччині в період між двома світовими війнами) – не що інше, як спроба подолати невідворотно наростаюче забуття буття. Але що найцікавіше й водночас трагічне – це спроба, заздальгідь приречена на провал. Так відбувається тому, що при втраті пам'яті, що розуміється як забуття буття, ми забуваємо не лише свою історично-часову природу – але також і нашу онтологічно позачасову сутність. Це дуже добре видно на прикладі світоглядних криз, характерних для сучасної соціально-історичної ситуації. Будь-які крикливі (а тому, за Гайдеггером, несправжні) заклики згадати своє історичне, часове значення – назад, до ґрунту, автентичного історичного духу нашої спільноти, до крові, до національних або етнічних підстав – неминуче призводять до того, що вже не ми визначаємо власне буття, а визначають нас, причому цим займаються саме зазначені доленосні сутності (кров, ґрунт, дух, нація, етнос, партія...), історичні обличчя яких уже явили себе як щось жахливе. У прагненні знайти втрачену пам'ять, ми віддаємося на відкуп «духу часу», «суворим вимогам сучасності», часто навіть просто «реаліям життя», або ж навпаки – прагнемо назад, до «історичної пам'яті» або боремося за відновлення «історичної правди і справедливості», не замислюючись, хто і що нам диктуватиме в цій нашій сліпий, бездумний вірності й боротьбі. Пам'ять зберігає наше істота не лише в історії, у часовості, яка являє нам наше буття. Вона також оберігає здатність людини протистояти своєму часу і власній інтегрованості, підпорядкованості наявному й домінуваному суццю. Повертаючися до витoku пам'ять зберігає мислиме для мислення. Пам'ять – це страж межі буття і небуття, що оберігає людську істоту від впадіння в повну бездумність, у небуттвання.

Мислення з-берігає в пам'яті те, що дано для думки. Дане для думки слід розуміти як якийсь дар, дарування, сходження – лише тоді мислення є власне мисленням. Відповідь мислення на ось таке дарування мислимого – це вдячність, тому мислення у своїй пам'ятливій істотності – вдячність. У тексті Мартін Гайдеггер дивним чином зміцнює і вкорінює цей поворот думки в лінгвістичній особливості німецької мови: мислення (*Denken*), пам'ять (*Gedanc*) і подяка (*Dankbarkeit*) – суть однокореневі слова. Висловлене в мові звучить у бутті, тому спорідненість мислення і пам'яті – першопочаткова.

Думка про сутність пам'яті у своєму звучанні тут розростається до небаченої гармонійності й всеосяжності: *пам'ять є головний онтологічний фундамент і одночасно мета нашої при-сутності*. Усі свої творчі сили, усе краще, що в людині, здатне зберігатися, ми звертаємо лише на одне – здійснити себе у світі, зачепитися за деяку суть, щоб не бути унесеними всепоглинаючим потоком часу, залишити в ньому позачасової слід, відгомін деякого вищого буття, кажучи простіше, – залишити по собі пам'ять.

Головна мелодія в німецького мислителя щодо пам'яті – у тому, що *пам'ять створює, облаштовує, утворює внутрішній порядок й оберігає мислення*. Зрозуміле в максимально широкому сенсі, мислення – це завжди пам'ять – і навпаки. У розгортанні гайдеггерівської думки ми завершили наше міркування фіксацією лінгвістичної та онтологічної спорідненості мислення, пам'яті та подяки (*Denken – Gedanc – Dankbarkeit*).

Що здобує нами в шуканому співзвуччі? Чому так важливо виявити, вивести в неприхованість пам'ять саме як збирання і зберігання істотності мислення в цілісності й неушкодженості? Саме тому, що мислення, за суттю своєю вразливе й беззахисне, його цілісність і неушкодженість не дані зсередини, іманентно, апріорі. Мислення, як говорилося спочатку, завжди є мислення буття. Ми не визначаємо початок і спосіб мислення, ми входимо в нього, вступаємо в деяке стояння-перед буттям. Це вступання, стояння-перед – максимальний, абсолютний ступінь відкритості буттю, беззахисності перед ним.

І найсумніше, що мислення, будучи вкоріненим у бутті, проте неминуче пасує перед ним, відступає, утікає (забуття, падіння в бездумність і гріховний розпад...). Чому? Та тому що могутнє, незліченне різноманіття суцього і приголомшлива універсальність буття, яка це суцце об'єднує – незмірно перевищує, переважає, домінує над мисленням. Нам жодним чином не дані початок і кінець буття, його вихідні, головні таємниці, ми всією його загадковою міццю мучимося – і все ж приречені бути зверненими на неї. Так, мислення – це завжди мислення-про буття, це його неминуче висловлювання, о-співування, поетизація. Але воно завжди було й буде «ще-ні», тому що буття нескінченно сильніше і глибше будь-якого мислячого звернення на нього. Так, мислення і буття тотожні – тотожні за пропорційністю, спів-предметністю, спів-звучністю, але жодним чином не тотожні за

своєю вихідною міццю. Перед множинною єдністю буття думка приречена на колапс, розпад, забуття. І, силкуючися це забуття подолати, намагаючися перетнути прірву між абсолютним й одиничним, людина воістину терзає себе, мучиться, прирікає себе на нещастя свідомості. Усепереможна сила часу, через яке буття нам себе і являє, захоплює мислення, зриває його з коренів і тягне за собою – туди, у розпад, у тлін, у забуття. Саме так і виникає неklasична філософська традиція – у відчайдушній відмові розумом осягнути ті історично-часові катаклізми, які на розум обвалюються. Думка буквально «зазнає поразки», «тоне» у хвилях часу буття. Відступ, утікання, відчай, безсилля думки – це тема філософії екзистенціалізму, яка бачить долю думки у прийнятті та переживанні цього відчаю.

Думка, не будучи спроможна осягнути єдність, порядок і гармонію буття, робить необхідний висновок про його абсурдність. Тому-то й екзистенціали в гайдеггерівській філософії настільки похмурі й лякливі – тому що максимально інтенсивне переживання буття, що обрушується, падає на плечі всією своєю вагою, буде далеко за межами «зони комфорту» людського існування. На жаль, забуття буття, гріх, зло, розпад, колапс – не субстанціальні, вони не мають власної природи, вони є неминучим, невіддільним способом нашої присутності у світі, оскільки вони – це те, куди ми втікаємо, тяготячися власною сутністю.

І саме тому пам'ять – не просто «фундаментальна властивість», «визначальний принцип» мислення. Вона – єдиний шанс мислення утриматися від неминучого розпаду перед ликом буття, даного для думки, зверненого до нас. Пам'ять – щит мислення, що зберігає, заслін, що стоїть на шляху всепоглинального часу буття. У пам'ятанні, у напруженому утриманні пам'яті ми знаходимо можливість утримуватися в нашому стоянні – перед буттям, утримуватися майже «на рівних», хоча б не відступаючи у забуття. Екстатичність людської присутності – це найбільш інтенсивне згадування і переживання сутнісної, вихідної спорідненості нашої одиничності з буттєвою абсолютністю.

Висновки. Ми шукали підставу співзвучності думки з буттям. Потрібно виявити, що здатне ритмізувати, гармонізувати *мислення-про*. Думка лише тоді втримається у своїй суті, коли буде в ладу, в злагоді, у пропорційності з даним для думки, тобто для мислення потрібна деяка симетрія, рівноправність, рівновага між мислячим і мислимим, інакше, знову-таки, мислення розпадеться в без-думстві під непомірним вагою даного для думки. Подібна «справедлива» рівновага й су-мірність містяться в пам'яті. Строго кажучи саме пам'ять здатна відтворити, при-ростити, о-смыслити буття. І вона це здійснює в будь-якому нашому людському діянні.

Об'єднувальна, захисна і творча сила пам'яті являє себе нам і в процесі отримання філософської освіти, коли при читанні першоджерел тебе не покидає відчуття, що ти не стільки дізнаєшся про нове, скільки згадуєш вже відоме тобі якось першопочатково. Мислення тому й не плодить химери, а мислить буття, тому що не ви-гадує із себе деякі зв'язки і скріпи реальності, а *вбачає* їх у ній, уловлює, вслухається, при-гадує реальність.

Джерела та література

1. Августин. Исповедь / Аврелий Августин ; [пер. М. Е. Сергеенко] // Августин Аврелий. Исповедь. Петр Абеляр. История моих бедствий. – М. : Республика, 1992. – С. 8–222.
2. Гири П. Память / П. Гири // Словарь средневековой культуры. – М. : РОССПЭН, 2003. – С. 342–348.
3. Рикёр П. Память, история, забвение / П. Рикёр ; [пер. с фр. И. И. Блауберг, И. С. Вдовина, О. И. Мачульская, Г. М. Тавризян]. – М. : Изд-во гуманит. лит., 2004. – 728 с. – (Франц. философия XX века).
4. Хайдеггер М. Бытие и время / М. Хайдеггер ; [пер. с нем. В. В. Бибихин]. – СПб. : Наука, 2003. – 450 с. – («Слово о сущем»).
5. Хайдеггер М. Отрешенность ; [пер. с нем.] / М. Хайдеггер // Разговор на проселочной дороге. Избранные статьи позднего периода творчества / М. Хайдеггер. – М. : Высш. шк., 1991. – С. 102–111.
6. Хайдеггер М. Прологомены к истории понятия времени / М. Хайдеггер ; [пер. с нем. Е. В. Борисов] – Томск : Водолей, 1998. – 384 с.
7. Хайдеггер М. Что зовется мышлением? / М. Хайдеггер ; [пер. с нем. Э. Сагетдинов]. – М. : Территория будущего, 2006. – 320 с.
8. Херрман Ф.-В. фон. Понятие феноменологии у Хайдеггера и Гуссерля : сборник / Ф.-В. фон Херрман ; [пер. с нем. И. Инишев]. – Мн. : ПроPILEI, 2000. – 192 с.

Возняк Степан В. Взаимосвязь мышления и памяти в философии Мартина Хайдеггера. Статья посвящена рассмотрению феномена памяти в контексте концепции мышления в философии Мартина Хайдеггера. При этом следует отметить, что М. Хайдеггер чётко различает калькулирующее, исчисляющее мышление,

присуще наукам и сфере здравого смысла, и сущностное мышление. Понимая последнее как со-действие сущности бытия, немецкий мыслитель утверждает, что память не является просто психологическим феноменом наряду с другими. Память – это собранность мышления в том, что нас бережет и удерживает нас в нашей сущности. Память создает, обустроивает, образует внутренний порядок и оберегает мышление. Она – единственный шанс мышления удержаться от неминуемого распада перед ликом бытия, данного для мысли, обращенного к нам. При этом фиксируется лингвистическая и онтологическая родственность мышления, памяти и благодарения.

Ключевые слова: мышление, память, бытие, благодарность, экзистенциалы, целостность.

Voznyak Stepan V. Interrelation of Thinking and Memory in Martin Heidegger's Philosophy. The article reviews the memory phenomena in the context of the conception of thinking in Martin Heidegger's philosophy. It's important to point out that M. Heidegger makes a distinct difference between the calculative thinking of science and common sense and the essential thinking that is treated as a co-action of the entity essence. Taking it into account Heidegger states that memory isn't just an ordinary psychological phenomenon. It's a concentration of thinking in the aspect that enshrines us in our essence. Memory creates and accommodates the inner order and preserves the thinking. It is the only chance for the thinking to be kept away from the face of the given to be thought over entity that is facing us. Herewith we notify linguistic and ontological relation between the thinking, the memory and the gratitude.

Key words: thinking, memory, entity, gratitude, existentials, preservation, wholeness.

Стаття надійшла до редколегії
08.04.2013 р.

УДК 165.9

Станіслав Пхиденко

Сприйняття як джерело істинного знання в логіці Дігнаги і Дхармакірті

У статті проаналізовано вчення індійських мислителів Дігнаги (VI ст.), Дхармакірті (VII ст.) про роль і місце сприйняття у формуванні епістемології та логіки пізнішого буддизму; здійснено порівняльний аналіз основних категорій і понять логічного мислення буддійської школи віджнянавадинів та класичних даршан брахманізму, зокрема логічної школи нья.

Ключові слова: віджняна-вада, пратьякша, індрія, манас, шунья-вада, таттва, нья.

Постановка наукової проблеми та її значення. Характерна особливість багатьох шкіл буддизму, джайнізму, індуїзму полягає в тому, що спасіння людини від сансарного буття уявлялося в їхніх вченнях через удосконалення свідомості й особливо логічного мислення. Саме тому в Стародавній і Середньовічній Індії філософські школи різних течій і напрямів акцентували увагу на проблемах філософії, особливо гносеології та логіки. Їхні вчення являли собою певні логіко-пізнавальні стандарти, ідеальні моделі світобачення, пізнавальних процесів, за допомогою яких забезпечувалося отримання достовірного знання, що розглядалося не лише як самоціль, як чиста гра людського розуму, а й морально-практично спрямовувалося на свободу та звільнення людей від страждань. З іншого боку, усе це використовували і для доведення істинності та переваг релігійних доктрин тих чи тих течій і напрямів, які можна було обґрунтувати через логічне мислення.

Саме тому проблеми свідомості, мислення, гносеології й онтології завжди були в центрі уваги індійських мислителів. Такі класичні філософські школи, як нья, вайшешика, міманса, санх'я та інші, шукали й обґрунтовували своє розуміння джерела істинного пізнання, без якого було неможливо проникати в таємниці людської свідомості. Пізнавальне відношення людини як суб'єкта пізнання і предмета, на який воно спрямовувалося в інтерпретації всіх без винятку шкіл пролягало через сприйняття світу. Тому категорія сприйняття та її розуміння неминуче поставала в гносеології кожної зі шкіл як одна з головних.

У логіко-філософських ученнях буддизму, особливо пізнішого періоду діяльності (VI–X ст.), сприйняття вважали своєрідним ключем, яким відчинялися таємничі двері до храму душі людини. У

© Пхиденко С., 2013